

ka a ukazuje tak, že se nejedná pouze o antropologické téma, ale jeho rozsah je podstatně větší. Publikace je velmi dobře strukturovaná. Na konci každé kapitoly nalezneme nepřehledné množství literatury, která nás odkazuje k mnoha dalším autorům. Kapitoly jsou logicky seřazené, čtenář se neztratí, a naopak je zkušeně veden skrze tuto problematiku. Ačkoli je publikace přehledným pohledem do studia etnicity, je určena spíše erudovanějším čtenářům. Důkazem tomu je poslední kapitola, která se podrobně věnuje drobným nuancím ve zvačím dopise Fredrika Bartha a opouští tak obecnější pohled na věc. Ačkoli je etnicita a vše s ní spojeno nelehkou disciplínou, publikace *Etnické skupiny, hranice a identity* přináší přehledný a zajímavý pohled, díky kterému je celý koncept o něco jasnější.

The WEIRDest People in the World

TOMÁŠ PIŠŮTH

Katedra archeologie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava 1

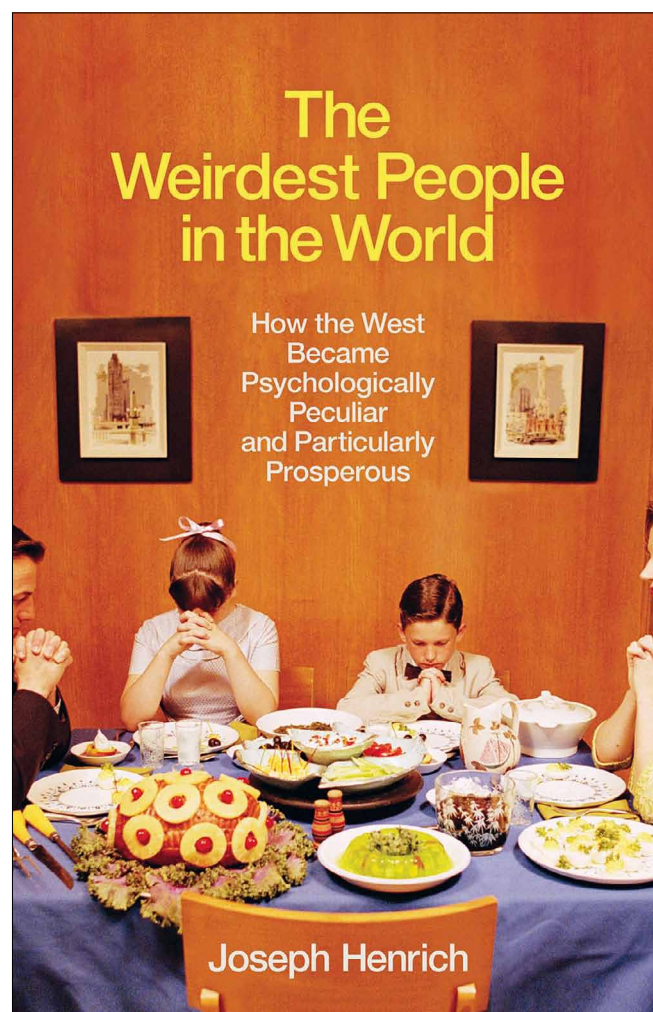
V rámci evolučnej antropológie je Joseph Henrich dobre známe meno. Tento americký bádateľ, patriaci medzi najvýraznejších súčasných predstaviteľov kultúrnej evolúcie a teórie dvojitej dedičnosti, sa v priebehu ca. posledných dvoch desaťročí zapísal do povedomia viacerými prácami venovanými ľudskej kooperácii či kultúre.

Názov recenzovanej monografie je slovnou hračkou – anglické slovo „weird“ znamenajúce „čudný“, je akronym znamenajúci: western (západný), educated (vzdelaný), industrialised (industrializovaný), rich (bohatý), democratic (demokratický). Tento termín zaviedol Henrich spolu s kolegami (S. Heine, A. Norenzayan) v roku 2010 a označuje typické vlastnosti populácií, na ktorých boli robené psychologické štúdie v druhej polovici 20. storočia. Ako zhodnotili autori, závery týchto štúdií, robených takmer výhradne na vysokoškolských študentoch v anglosaských a európskych krajinách, boli prezentované ako univerzálne pre celé ľudstvo – v skutočnosti však ide o špecifikum daných populácií, ktorých psychológia sa od populácií v ostatných častiach sveta odlišuje, často dokonca predstavuje extrémne hodnoty – preto ich označenie ako „tých čudných“. V recenzovanej monografii J. Henrich opisuje vznik WEIRD psychológie, jej rozvoj, a prečo sa nakoniec stala tak úspešnou. Kniha sa skladá zo 14 kapitol, rozdelených do 4 častí.

V prvej časti (kapitoly 1-4) sú opísané základné koncepty a teoretické východiská. Najskôr je opísaná WEIRD psychológia – takíto ľudia sú, o. i., individualistickejší, častejšie cítia hanbu ako vinu, sú pracovitejší, myslia skôr analyticky ako holisticky, viac dôverujú cudzincom, či dokážu byť nestranní voči svojim blízkym. Následne je predstavená kultúra ako dedičný systém, ktorý svojím kumulatívnym charakterom umožnil ľuďom rýchlu a komplexnú adaptáciu na rôzne podmienky, i vznik komplexných sociálnych inštitúcií. Medzi ne

patrila rodina – tá mala po adopcii poľnohospodárstva formu klanovej veľkorodiny založenej na vzájomnej previazanosti všetkých členov rodu (intensive kinship). Produktom kultúrnej evolúcie sú aj náboženstvá, ktoré podporili skupinovú kooperáciu cez božstvá monitorujúce dodržiavanie skupinových pravidiel a, pravdaže, trestajúce previnilcov.

Druhá časť (kapitoly 5-8) je venovaná vzniku WEIRD psychológie. Henrich opisuje, ako na konci staroveku Katolícka cirkev začala presadzovať špecifické pravidlá a zákazy súvisiace s rodinou, Henrichom označené „cirkevný rodinný a sobášny program“. Ten o. i. obsahoval zákazy polygamie, sobášu s pokrvnými príbuznými, nekresťanmi a príbuznými manžela/ky, či presadzovanie súkromného vlastníctva. Týmto programom Cirkev neúmyselne rozbila tradičné kmeňové spoločnosti – sobáš už nebol nástrojom získania spojenectiev a ľudia si museli hľadať partnera mimo svojho domova. Tradičné veľkorodiny boli nahradené nukleárnymi rodinami a zákaz polygamie, adopcie a rozvodov viedol k postupnému vymieraniu rodových línií a uvoľneniu ich majetku. Ako sa neskôr ukáže, práve zákaz sobášov medzi príbuznými bol

Prebal knihy: Henrich, Joseph: *The WEIRDest People in the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*. Penguin Books 2021. 680 strán. ISBN 978-0-141-97621-1

v celom procese kľúčový faktor. Neskôr Franská ríša prevzala rodinný program a spolu s cirkvou ho na svojom území aj presadzovala. Toto nové sociálne prostredie viedlo k zmene psychológie.

V kapitole 6 sú na dátach ukázané rozdiely medzi tradičnými a WEIRD rodinami. Okrem tzv. indexu intenzity rodiny (frekvencia „tradičných“ rodových prvkov) bol ako meradlo použitý aj podiel manželstiev medzi blízkymi príbuznými v populácii. Neprekvapivo, čím menšie sú tieto dva ukazovatele, tým viac WEIRD je spoločnosť (čo Henrich ukazuje na mnohých príkladoch). Za hlavný faktor rozdielov bol identifikovaný vplyv Katolíckej cirkvi – čím dlhšie bola spoločnosť pod jej vplyvom (a pod vplyvom jej rodinného programu), tým slabšia bola intenzita tradičnej rodiny. Jedným z dosahov cirkevného rodinného programu bola aj zmena z polygamnej spoločnosti, kde popri najprestížnejších mužoch s viacerými partnerkami existovala veľká vrstva mužov bez partneriek, na monogamné spoločnosti kde malo viac mužov šancu stať sa otcami. To znamenalo pokles testosterónu v populácii a tým aj menej agresivity a kriminality.

Tretia časť (kapitoly 9-11) je venovaná procesom vedúcim k vzniku nových WEIRD inštitúcií. Ľudia, vyňatí z rodových vzťahov, začali budovať svoj vlastný sociálny svet ako individuality. Dôsledkom bol rast miest a rozvoj trhu založeného na impersonálnej dôvere (voči cudzím). Dôležitú úlohu pri tom mali dobrovoľné združenia ako cechy alebo slobodné mestá, ktoré si budovali svoju reputáciu na konzistentnosti a dodržiavaní pravidiel. Významným faktorom pri rozvoji WEIRD psychológie bol rast miest, ktorý opäť pozitívne koreloval s dĺžkou pôsobenia Cirkvi. Ázijské či islamské mestá výraznú urbanizáciu nezažili, pretože ich trhové inštitúcie boli založené na interpersonálnej dôvere (v rámci rodu). Prosperita bola aj dôsledkom medziskupinového súperenia. Vojna dokázala posilniť kooperáciu a dodržiavanie noriem, takže časté vojny v Európe akcelerovali vývoj WEIRD psychológie. Dobrovoľné združenia ako mestá, cechy, univerzity a rehole súperili medzi sebou o členov, a súperenie zároveň prebiehalo medzi pravidlami týchto združení – tie najúspešnejšie boli kopírované a šíрили sa. Toto nenásilné súperenie okrem kooperácie podporilo aj impersonálnu dôveru, kľúčovú pre fungovanie trhov, a teda prosperitu. Dôsledok WEIRD psychológie bol rozvoj merania času v 15. storočí. Ten viedol k tomu, že ľudia pracovali dlhšie. Tiež došlo k poklesu úrokov či zabití – išlo o väčšiu trpezlivosť a sebakontrolu.

Posledná štvrtá časť (kapitoly 12-14) opisuje rozvoj a šírenie WEIRD psychológie do sveta. Vo svete individualizmu, dobrovoľných združení či analytického myslenia sa rozvíjali koncepty individuálnych práv a demokratické myšlienky. Odpoveďou na meniace sa psychologické prostredie bol protestantizmus, ktorý vývoj WEIRD psychológie poháňal napr. dôrazom na individualizmus či gramotnosť (potreba vlastného výkladu Biblie). Bol teda akoby „booster“ dávkou, ktorá na svoj vznik potrebovala WEIRD psychológiu, ale potom ju ďalej posilňovala – a viedla k ďalšiemu zvýšeniu pracov-

nosti a ekonomického rastu. Rast miest, dobrovoľných združení hľadajúcich čo najtalentovanejších členov, gramotnosti a kníhtlače, a zrýchlenie dopravy znamenalo, že myšlienky mohli jednoduchšie prúdiť medzi viac jednotlivcami (rástol „kolektívny mozog“), a tým mohli dôjsť k ich rekombináciám do nových inovácií. Vďaka tomu sa v 15. storočí Európa dostala do popredia technologického rastu, neskôr vedúceho k osvietenstvu a industriálnej revolúcii.

V poslednej kapitole sú zhrnuté hlavné koncepty (Obr. 14.1). Záverom Henrich uvádza, že hoci ľudské práva, slobody a veda sú tradične považované za všeobecné ľudské vlastnosti a dôsledok rozvoja rozumu, ide zasa iba o dôsledok kumulatívnej kultúrnej evolúcie – evolúcie vedúcej k WEIRD vlastnostiam.

Kniha nie je určená len akademikom, ale aj širokej verejnosti. Je tak napísaná voľnejším jazykom a zložitejšie termíny sú vysvetlené. Ako to v prácach podobného rázu býva, literatúra nezahluje text priamo, ale je uvedená na konci knihy formou poznámok. Henrich svoje argumenty podkladá impresívnym počtom formálnych dát a prípadových štúdií. Tie pochádzajú z viacerých zdrojov – výsledky psychologických štúdií a experimentov, antropológických prieskumov, ekonomické dáta či historické záznamy. Súčasťou je aj množstvo grafov, prezentujúcich autorove závery a korelácie. V prípade, že takýchto dokladov je menej, sám autor priznáva istú špekulatívnosť tvrdení a potrebu viac dát.

Prienik viacerých vedných smerov – antropológia, psychológia, história a ekonomika – môže prirodzene viesť k tomu, že čitatelia z rôznych vedných disciplín budú na Henrichove tvrdenia nazerať rôzne. Veľký problém pre mnohých môže predstavovať interpretácia vzniku WEIRD psychológie ako kultúrno-evolučného procesu. Samotný Henrich patrí k najvýznamnejším súčasným predstaviteľom teórie duálnej dedičnosti, a je zástancovia a čitatelia oboznámení s týmto smerom nebudú jeho tvrdenia považovať za problematické. Naopak, ostatní v ňom môžu vidieť skratkovité a simplistické vysvetlenia v zmysle „akékoľvek špecifikum WEIRD psychológie (a vlastne akákoľvek behaviorálna vlastnosť) je produktom kultúrnej evolúcie“. Hoci Henrich sa snaží čitateľa presvedčiť o validite svojich tvrdení, niektoré jeho dôkazy sa môžu zdať nejednoznačné či nedostatočné. Navyše, sám autor priznáva, že kultúre ako evolučnému procesu venuje len minimálny priestor a ako prvá časť tak de facto slúži jeho predchádzajúca kniha *The Secret of Our Success* (2016).

Napriek tomu je kniha *The WEIRDest People in the World* veľmi podnetnou a prínosnou prácou, ktorú ocenia nielen záujemcovia o ľudské správanie, ale aj o históriu. Môže ísť o dielo, ktoré dosiahne status klasických kníh ako *Guns, Germs and Steel* J. Diamonda (1997). Samotný Henrich sa prikláňa k Diamondovým vysvetleniam kultúrnej variability do roku 1000 a považuje sa za jeho nástupcu, ktorý vysvetľuje ďalší vývoj. To, či sa mu to podarilo, je už na zvážení každého čitateľa. Ak však po dočítaní knihy zapochyboval o svojej „normálnosti“, kniha splnila svoj cieľ.